

УДК 930.25:82-6:027.7(438)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-1-8>**Віталій ТЕЛЬВАК,***orcid.org/0000-0002-2445-968X*

доктор історичних наук,

*професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) telvak1@yahoo.com***Вікторія ТЕЛЬВАК,***orcid.org/0000-0003-4671-743X*

кандидатка історичних наук,

*доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) viktoriateltvak75@gmail.com*

ЕПІСТОЛЯРІЙ НАДДНІПРЯНСЬКИХ ДІЯЧІВ У КОЛЕКЦІЯХ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ ОССОЛІНСЬКИХ

Мета дослідження полягає в опрацюванні та систематизації епістолярію наддніпрянських діячів з бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві; з'ясування його інформативного потенціалу для вивчення польсько-українських взаємин XIX – першої половини XX ст. Методологічне підґрунтя становить між-дисциплінарний підхід. При цьому важливу роль відіграли методи філософського, загальнонаукового та конкретно-історичного характеру. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів та методі критичного аналізу документального матеріалу. Наукова новизна: вперше здійснено спробу опису та систематизації листів наддніпрянських інтелектуалів до польських колег з бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві, з'ясовано їхній інформативний потенціал для вивчення польсько-українських взаємин XIX – першої половини XX ст. Віднайдені архівні документи засвідчили насиченість, різноплановість і полісюжетність українсько-польського інтелектуального діалогу протягом XIX – першої половини XX ст. Наголошено, що без ретельного опрацювання й осмислення цих матеріалів неможлива не лише зважена реконструкція українсько-польських культурних взаємин, але й почасти розуміння багатьох суто українських сюжетів інтелектуальної історії Центрально-Східної Європи. Адже за незначними винятками віднайдені документи здебільшого невідомі українським дослідникам. Відзначено, що здійснений огляд далекий від вичерпної повноти: деякі архівні фонди ще чекають на опрацювання та каталогізацію, потребує всебічного опису колекція акцесійних матеріалів, зрештою, обговорення української тематики нерідко міститься й у суто польських за походженням документах. Реалізація цих завдань наблизить дослідників до створення зведеного каталогу україніки в Оссолінеумі.

Ключові слова: Національний інститут ім. Оссолінських у Вроцлаві, епістолярій, українські та польські інтелектуали.

Vitalii TELVAK,*orcid.org/0000-0002-2445-968X*

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),

*Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) telvak1@yahoo.com***Viktoriia TELVAK,***orcid.org/0000-0003-4671-743X*

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),

*Associate Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) viktoriateltvak75@gmail.com*

EPISTOLARY MATERIALS OF DNIPRO ACTIVISTS IN THE COLLECTIONS OF OSSOLINSKY NATIONAL INSTITUTE LIBRARY

The purpose of the study is to analyze and systematize the epistolary sources Dnieper activists that were provided by the library at the Ossolinsky National Institute in Wroclaw; to explore its informative potential for the study of Ukrainian-Polish relationships of the 19th – first half of the 20th century. The methodological basis of the work is an interdisciplinary

approach. At the same time, methods of philosophical, general-scientific and specific-historical character are applied as well. Particular emphasis is placed on the structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material. Scientific novelty: it is the first attempt to describe and systematize letters from Ukrainian intellectuals to Polish colleagues, which had been stored in the manuscripts department of the library at the Ossolinsky National Institute in Wrocław. The study has also explored their informative potential for the study of Ukrainian-Polish relationships in the XIX – first half of the XX century. The found archival documents proved richness and diversity of Ukrainian-Polish intellectual dialogue during the 19th – first half of the 20th century. It has been emphasised that without careful elaboration and comprehension of these materials, it is impossible not only to reconstruct the Ukrainian-Polish cultural relations in a balanced way, but also to partly understand many purely Ukrainian aspects of the intellectual history of Central and Eastern Europe. With a few exceptions, the found documents are largely unknown to Ukrainian researchers. It has been noted that the review is far from being exhaustive: some archival funds are still waiting for processing and catalogueing, some require a comprehensive description of the collection of accessing materials, after all, the discussion of Ukrainian topics is often found in purely Polish documents. The realization of these tasks will bring the researchers closer to the creation of a consolidated catalogue of Ukrainian Studies in Ossolineum.

Key words: *Ossolinsky National Institute in Wrocław, epistolary documents, Ukrainian and Polish intellectuals.*

Постановка проблеми. Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві тривалий час приваблює українських дослідників з огляду на вагомість її колекцій для з'ясування особливостей українсько-польських взаємин XIX – першої половини XX ст. При цьому з огляду на львівські початки польської інституції зазвичай ідеться про епістолярій галицьких українців, котрі тривалий час співпрацювали з Оссолінеумом і досліджували його фонди. Втім, як показало уважне опрацювання вроцлавських колекцій, чимало українці в них належить наддніпрянським інтелектуалам. Як перший крок до з'ясування специфіки цих матеріалів нижче проаналізуємо віднайдені листи підросійських українців, адресовані до польських колег.

Аналіз досліджень. Епістолярій, котрий зберігається в бібліотеці Оссолінських, неодноразово потрапляв у фокус уваги як українських, так і польських дослідників. Зокрема, нам належить спроба загального аналізу евристичної цінності українського епістолярію у вроцлавських колекціях (Telvak, 2020). Втім проблема її наддніпрянського виміру наразі не вивчена як самостійна. Цим і зумовлена актуальність нашої розвідки.

Мета статті полягає в опрацюванні та систематизації епістолярію наддніпрянських діячів з бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві, а також з'ясуванні його інформативного потенціалу для вивчення польсько-українських взаємин XIX – першої половини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Серед кореспонденції наддніпрянських інтелектуалів найбільш ранньою знахідкою є лист визначного українського історика, філолога-славіста, фольклориста, перекладача, видавця, письменника, члена-кореспондента Петербурзької Академії наук Осипа Бодяньського. Він адресований з Москви до знамого польського історика, директора Оссолінеуму Августа Бельовського, і дозволяє говорити про налагоджену співпрацю між польськими і наддніпрянськими інтелектуалами вже у середині

XIX ст. У листі, датованому 25 червня 1857 р., український учений передусім перепошує за тривалу затримку з відповіддю, виправдовуючи її наміром виїхати за кордон у наукове відрядження та особисто відвідати по дорозі А. Бельовського у Львові. Втім непередбачувані обставини, про котрі автор не згадує докладніше, завадили реалізації цих планів. Зі змісту листа витікає, що польський учений просив українського колегу про надіслання його книги «Кирилл и Мефодий» (Москва, 1857). Проте, оскільки праця ще не вийшла, О. Бодяньський обіцяє неодмінно надіслати її пізніше. Натомість А. Бельовський пропонує кореспонденту знаний словник польської мови Самуїла Богуміла Лінде, над удосконаленням і розширенням якого він працював протягом 1854–1860 рр. Цікаво, що, дякуючи за такий цінний подарунок, український історик просить переслати книгу не безпосередньо до Москви, а через Відень на ім'я місцевого протоієрея (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 2432 / II). Мова листа – російська.

Серед наддніпрянських культурних діячів XIX ст. у фондах Оссолінеуму найбільше листів належить перу оригінального мислителя, знаного громадського діяча, одного з творців Кирило-Мефодієвського братства Пантелеймона Куліша. Зрештою, це не повинно дивувати, адже відомими є його систематичні дослідження польської історії, замишування культурою західного сусіда, а також багаторічні намагання примирити українців і поляків у Східній Галичині.

Найранішній із віднайдених листів адресований до довголітнього приятеля автора «Чорної ради», знамого письменника, літературного критика, історика, представника «української школи» в літературі Міхала Грабовського. Лист був написаний 8 травня 1863 р. на хуторі Мотронівка і адресований до польської столиці. В листі П. Куліш дякує адресату за запрошення приїхати до Варшави і скористатися з його гостинності, щоб попрацювати у столичних бібліотеках. Змальо-

вуючи гостру потребу у варшавських колекціях, П. Куліш пише: «Головна моя мета – попрацювати над вивченням польсько-російської старовини» (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12036 / III). Далі історик ділиться з адресатом своїми цікавими знахідками та спостереженнями: «Досить Вам сказати, що надрукований мною в «Записках о Южной Руси» універсал Остриниці виявився чистою вигадкою. Наші українські літописці, від часів приєднання до Московського царства, безсвідомо вигадували історію козацтва. Нам вартувало великої праці розсіяти вигадки Кониського і тепер ми повинні знищити авторитет Величка, котрий вигдав декілька історичних документів <...>. Новітні дослідження переконують нас, що тільки одна брошура Костомарова про Виговського має всю ціну історичної праці; все решта, що написано про Україну, нікуди не годиться» (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12036 / III: 351–352). Насамкінець, П. Куліш інформує кореспондента про свої творчі плани, зокрема, написання «великого твору про польсько-руську старовину українську», який має намір назвати «Руїна, или борьба шляхты с козаками в Украине обеих сторон Днепра, в XVII веке». Втім скористатися запропонованою гостинністю український історик не встиг, адже в листопаді того ж року, як відомо, М. Грабовський помер від грудної хвороби. Листа написано російською.

Наступний за хронологією лист П. Куліша був адресований до польського історика, публіциста, письменника і редактора Кароля Шайнохи. Лист написано 26 квітня 1865 р. у Варшаві. Крім свого змісту, лист цікавий як приклад налагодження українським ученим взаємин у середовищі польських колег. Адже на момент написання листа польський та український історики не були між собою знайомі. Поштовою для написання листа для П. Куліша стала лектура ним твору К. Шайнохи “Dwa lata dziejów naszych”. Український історик помітив, що в «написаній з глибокою наукою та всебічною оглядовістю» праці колеги виразно бракує інформації джерел, котрі знаходяться в Петербурзькій Публічній бібліотеці. Натомість, протягом тривалого часу та зі значною інтенсивністю працюючи над подібною тематикою польсько-українських відносин, П. Куліш зібрав чималий джерельний матеріал у російських колекціях, котрим і запропонував поділитися з польським колегою, «котрого авторитет в галузі історії дуже поважаю» (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 5877). Листа написано польською.

Найбільше в Оссолінеумі збереглося листів П. Куліша до польського історика, педагога, громадського діяча, члена краківської Академії знань і НТШ Людвіка Кубалі. Йдеться про вісім листів,

написаних протягом березня–червня 1882 р. зі Львова та Відня. В них український історик, широко захоплений крупним науковим талантом польського колеги, порушує різноманітні проблеми: просить поради стосовно добору літератури, пропонує обмін книгами, домовляється про зустрічі та ін. (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12924 / III). Найбільш цікавим є лист, в якому П. Куліш інформує про розпочаті ним заходи з виходу з російського громадянства. Як відомо, це непросто для нього рішення було наслідком появи сумнозвісного Емського указу (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12924 / III: 357). Мова листів – польська.

З того ж періоду біографії П. Куліша, що і щойно згадані листи до Л. Кубалі, походить ще один його віднайдений лист до незнамого адресата (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12924 / III: 353). Відправлений з Відня 8 липня 1882 р. лист дозволяє нам уявити розлогість налагоджених українським істориком зв'язків у польських шляхетських колах. У ньому міститься прохання надіслати по примірнику неназваної книги князям Сопізі, Роману Чарторийському та Роману Пузині. Цей лист написано російською.

Відзначимо, що згадані листи П. Куліша з Оссолінеуму є знані польським історикам його творчості і згадуються як приклад розгалужених контактів письменника. Натомість українським дослідникам ці листи наразі невідомі, адже навіть у працях останнього часу вони не згадуються.

В Оссолінеумі відклався лист ще одного знакового представника української наддніпрянської інтелігенції останньої третини XIX ст. Михайла Драгоманова. Він написаний 8 лютого 1882 р. і адресований до редакції демократичного краківського щоденного часопису “Nowa Reforma”. Женевський політемігрант пропонує краківським видавцям обмін періодикою, надсилаючи їм редакційний збірник «Громада» за 1881 р. Якщо б така комбінація не була можливою, М. Драгоманов просить принаймні надіслати ті числа газети, де обговорюється українське («русинське») питання (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12165 / II). Листа написано українською в латинській транслітерації.

У фондах Оссолінеуму виявлено й поодинокі листи наддніпрянських інтелектуалів, котрі вибрали малоросійську ідентичність, обстоюючи культурну та історичну єдність українців і росіян. Так, історик і славіст, громадський діяч, учень Олександра Котляревського Андрій Стороженко в листі від 11 травня 1893 р. просить В. Кентжинського зробити копію з рукописного документа, за що одразу переказує кошти (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 6225 / II). Листа написано польською.

Інший речник малоросійської ідеології представник київської школи Володимира Антоновича, член-кореспондент краківської Академії знань Іван Линниченко в листі від 18 квітня 1896 р. дякує О. Бальцеру за «цінний подарунок» – книгу «Генеалогія П'ястів». Як знавець проблеми київський історик обіцяє всебічно простудіювати працю польського колеги. Мова листа – польська.

Найбільше епістолярію наддніпрянських українців у фондах Оссолінеуму належить наступній, найбільш бурхливій добі польсько-українських взаємин – першій третині ХХ ст. Цей епістолярій відтворює малознане явище – плекання товариських взаємин між представниками інтелігенції сусідніх народів, що контрастує з усталеною нині конфліктною оптикою, котра домінує в інтерпретації тогочасних міжнаціональних стосунків. Аналіз цього епістолярію розпочнемо з листів українського соціолога, політолога і етнологіста, публіциста і громадського діяча Ольгерда-Іполита Бочковського до знаного польського публіциста єврейського походження, літературного критика та історика літератури, редактора авторитетного краківського журналу “Krytyka” Вільгельма Фельдмана. Початок листуванню поклала його пропозиція журналу “Krytyka” опублікувати рецензію на книгу Томаша Масарика «Росія та Європа». Далі в трьох листах за 1914 р. український діяч порушує низку цікавих питань стосовно українського та польського національних рухів, висловлює власне бачення поточної політичної ситуації у центрально-східноєвропейському регіоні, критично оцінює праці самого В. Фельдмана (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12411 / II). Окреслюючи, вочевидь на прохання адресата, власне бачення національних процесів у Східній Європі, О.-І. Бочковський пише: «Зрештою, декілька слів про моє ставлення до польського питання: я є прибічником незалежності. Уважно стежив за тим рухом минулого року. Реферував про нього в чеській пресі. <...> Разом із тим, визнаючи постулат польської незалежності, безоглядно засуджую польський націоналізм, наскільки він проявляє себе в загарбницьких інстинктах стосовно українців чи якоїсь іншої етнічної групи». Листи написано польською. Принагідно відзначимо, що до акцесійних колекцій Оссолінеуму потрапило декілька машинописних творів О.-І. Бочковського.

У міжвоєнний час серед наддніпрянських інституцій з польськими колегами найбільше контактували співробітники ВУАН. Так, Федір Савченко, як секретар Комісії Західно- й Америка-нознавства ВУАН, звернувся 12 липня 1929 р. до Освальда Бальцера з пропозицією співпраці. Він інформує кореспондента, що з нагоди відзначення

десятиліття української Академії наук заплановано збірку наукових праць за участю видатних іноземних учених (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 7659 / II). Мова листа – французька.

Найбільше ж листів наддніпрянських культурних діячів міжвоєнної доби адресовано до співробітників Оссолінеуму. Так, до керівництва Інституту у міжвоєнний час зверталася директор Українського наукового інституту книгознавства, знаний бібліограф, бібліотекознавець і шевченкознавець Віра Шпілевич. Надсилаючи Л. Бернацькому «Бібліологічні вісті», київська дослідниця у своєму листі від 9 серпня 1926 р. запрошувала польського колегу та його співробітників до співпраці в часописі (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 7052 / II). Мова листа – українська.

З подібною пропозицією 9 серпня 1926 р. В. Шпілевич звернулася і до вже згаданого В. Вислоцького: надіславши київські «Бібліологічні вісті», вона запропонувала польському колезі подавати статті та рецензійні матеріали (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III). У цій же архівній справі, що й згаданий лист В. Шпілевич, відкладалася й машинописна копія листа-відповіді від 8 листопада 1926 р. Польський бібліограф не тільки з готовністю погодився співпрацювати з київським журналом, але й одразу надав для перекладу свій виступ на Другому з'їзді польських бібліофілів у Варшаві «Проект союзу слов'янських бібліотекарів». Поряд із цим В. Вислоцький надіслав свої брошури з галузі книго- та слов'янознавства для редакції київського журналу (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III: 93–94). Мова листів, відповідно, українська та польська.

Продовжував налагоджувати взаємини з Оссолінеумом і наступник В. Шпілевич на посаді директора – знаний український бібліограф, бібліотекознавець, книгознавець і літературознавець Юрій Меженко. У своєму листі до В. Вислоцького від 19 березня 1927 р. він звернувся до польських колег з пропозицією надати текст інформаційного характеру з нагоди ювілею львівського Інституту Оссолінських для публікації на сторінках «Бібліологічних вістей» (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III: 95). У своїй відповіді від 26 квітня 1927 р., машинописна копія якої відкладалася у тій же справі, польський дослідник інформує про надсилання рукопису статті та ілюстрацій до неї (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III: 97). У наступних двох листах з Києва йдеться про підготовку статті до друку та висловлюється подяка за співпрацю (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III: 101–105). Мова листів, відповідно, українська та польська.

До В. Вислоцького звертався і співробітник Українського наукового інституту книгознавства та журналу «Бібліологічні вісті» український книгознавець і бібліограф Ярослав Стешенко. В двох листах за 1929–1930 рр. він інформує досвідченого колегу про свою роботу над бібліографією української книгознавчої літератури і цим пояснює прохання про надіслання авторитетної у колах бібліотекознавців праці “Bibliografia bibliofilstwa i bibliografii polskiej”, а також запитує про можливості отримання іншої польської фахової літератури (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III: 281–286). Як подяку Я. Стешенко пропонує на обмін київські книгознавчі видання та періодику. Листи написано українською.

З пропозицією налагодження співпраці до того ж таки В. Вислоцького звертався і директор харківського Українського інституту марксизму-ленінізму Івашкевич. У своєму зверненні від 8 травня 1929 р. він запропонував кустошу Оссолінеуму обмінювати видання інституту «Прапор марксизму» на польську наукову соціологічно-економічну літературу. Також автор листа просить польських колег про надіслання бібліографій польської літератури, що «полегшило б нам вибір книг» (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13586 / II). Мова листа – польська.

У фондах Оссолінеуму відкриті також листи від українських емігрантських інституцій. Так, до вже згаданого В. Вислоцького звертався організатор і голова Українського товариства прихильників книги та редактор його органу «Книголюб» український громадський діяч і бібліолог Степан Сірополко. У двох листах за 1927 р. він просить львівського колегу про його книгу «Міжнародний

З'їзд бібліотекарів і шанувальників книги у Празі» та висловлює свій погляд на викладені в ній тези. Погоджуючись із проектом польського колеги стосовно потреби створення Спілки слов'янських бібліотекарів, український книгознавець разом із тим висловлює здивування його обвинуваченням на адресу організаторів українського відділу виставки в агітації проти поляків. Як один із організаторів української виставки С. Сірополко твердить, що В. Вислоцький був введений кимось в оману. «Був би дуже радий, – завершує свого листа український діяч, – коли б Ви визнали можливим відкликати цей закид на адресу організаторів укр[аїнського] відділу виставки в своєму органі, де раніш була вміщена Ваша стаття про З'їзд» (Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13589 / III). Мова листів – польська та українська.

Висновки. Як бачимо, проаналізований вище епістолярій показує намагання представників польської та української наддніпрянської інтелігенції налагодити культурний діалог, незважаючи на національні стереотипи й упередження, а також імперські та повоєнні кордони. Важливо, що цей діалог відбувався на засадах національної толерантності та взаємоповаги, що хоча б якоюсь мірою сприяло нормалізації вкрай складних польсько-українських взаємин у період бурхливого націотворення з його відомими труднощами для порозуміння еліт сусідніх спільнот. Залучення цього епістолярію до широкого наукового обігу сприятиме переосмисленню домінуючої конфліктної парадигми у зображенні польсько-українських взаємин, як і дасть імпульс подальшому пошуку спроб плекання нашими інтелектуалами об'єднавчої риторики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 2432 / II (Korespondencja Augusta Bielowskiego z lat 1842–1876 i b. d. Część I (Lit. B – I)). S. 175–178.
2. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12036 / III (Autografy różnych osób). S. 351.
3. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 5877 (Korespondencja Karola Szajnochy. Tom Drugi. Listy do Karola Szajnychy. Lit. H – K). S. 498.
4. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12924 / III (Papiery Ludwika Kubali). S. 327–350.
5. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12165 / II (Autografy różnych osób. C–G). S. 71–72.
6. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 6225 / II (Korespondencja Wojciecha Kętrzyńskiego. Tom XXII. Sobański – Szukiewicz). S. 353–354.
7. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12411 / II (Korespondencja Wilhelma Feldmana z lat 1896–1919 i b. d. Lit A–C). S. 133–142.
8. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 7659 / II (Korespondencja Oswalda Balcera (1879–1932). T. I (Litera A). S. 71.
9. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 7052 / II (Korespondencja Ludwika Bernackiego. T. XXV. Lit. U–V. 1908–1938). S. 37.
10. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III (Korespondencja Władysława Tadeusza Wisłockiego z lat 1911–1940. Lit. Stol – Z). S. 91.
11. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13586 / II (Korespondencja Władysława Tadeusza Wisłockiego z lat 1911–1940. Lit. A – E). S. 144.
12. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13589 / III (Korespondencja Władysława Tadeusza Wisłockiego z lat 1911–1940. Lit. P – Stoc). S. 170.
13. Telvak V. Ukrainśka korespondencja w zbiorach działu rękopisów Biblioteki zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. 2020. T. 31. S. 141–165.

REFERENCES

1. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 2432 / II (Korespondencja Augusta Bielowskiego z lat 1842-1876 i b. d. Część I (Lit. B – I)). S. 175–178 [in Polish].
2. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12036 / III (Autografy różnych osób). S. 351 [in Polish].
3. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 5877 (Korespondencja Karola Szajnochy. Tom Drugi. Listy do Karola Szajnichy. Lit. H – K). S. 498 [in Polish].
4. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12924 / III (Papiery Ludwika Kubali). S. 327–350 [in Polish].
5. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12165 / II (Autografy różnych osób. C–G). S. 71–72 [in Polish].
6. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 6225 / II (Korespondencja Wojciecha Kętrzyńskiego. Tom XXII. Sobański – Szukiewicz). S. 353–354 [in Polish].
7. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 12411 / II (Korespondencja Wilhelma Feldmana z lat 1896–1919 i b. d. Lit A–C). S. 133–142 [in Polish].
8. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 7659 / II (Korespondencja Oswalda Balcera (1879-1932). T. I (Litera A). S. 71 [in Polish].
9. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 7052 / II (Korespondencja Ludwika Bernackiego. T. XXV. Lit. U–V. 1908–1938). S. 37 [in Polish].
10. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13590 / III (Korespondencja Władysława Tadeusza Wisłockiego z lat 1911–1940. Lit. Stol – Z). S. 91 [in Polish].
11. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13586 / II (Korespondencja Władysława Tadeusza Wisłockiego z lat 1911–1940. Lit. A – E). S. 144 [in Polish].
12. Dz. rękopisów ZNiO. Sygn. 13589 / III (Korespondencja Władysława Tadeusza Wisłockiego z lat 1911–1940. Lit. P – Stoc). S. 170 [in Polish].
13. Telvak, V. Ukrainśka korespondencja w zbiorach działu rękopisów Biblioteki zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [Ukrainian correspondence in the collection of the manuscripts department of the Library of the Ossoliński National Institute in Wrocław]. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. 2020. T. 31. S. 141–165 [in Polish].